

Početna › Temati › Priče, povijest i arhivi – kinoteka kao spona

Priče, povijest i arhivi – kinoteka kao spona

Piše: Iva Rosandić 12.09.2024.

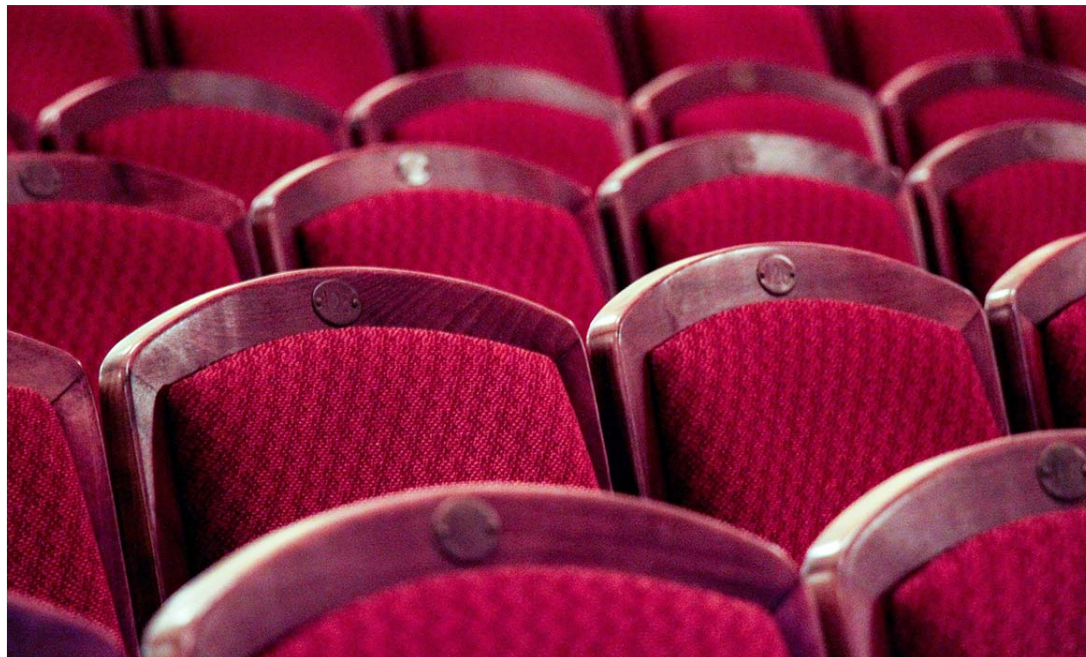

Foto: Sebastian Göbl / Pixabay

Osvrnemo li se na institucionalnu raznovrsnost arhivskih i srodnih filmskih ustanova, primijetit ćemo nepreciznosti u njihovu pojmovnom određenju. Filmski muzeji i knjižnice naprimjer, zbog analogije s tradicionalnim institucijama ne zahtijevaju dodatna pojašnjenja, dok pojam filmskog centra asocijativno povezujemo s koordinirajućom i krovnom pozicijom. No, olako poistovjećivanje termina *filmski arhiv* i *kinoteka* potiče zaključak o njihovoj ekvivalentnosti, iako u praksi razlike postoje. Temeljna im je funkcija ipak nadopunjavajuća, što znači da su filmski arhivi najčešće usmjereni na zaštitu i pohranu filmskog, odnosno popratnog gradiva, dok kinoteke bivaju usmjerene, kao što naziv i govori, na javnu prezentaciju i participaciju. [Mladen Burić u svom tekstu](#) ističe da se u zajednici arhivista mijenja svijest o karakteru njihova pretpostavljena djelovanja, što je podudarno s općom promjenom paradigme u humanistici, koja od sveobuhvatnih narativa stremlji fragmentaciji i inzistiranju na posredovanju individualnih iskustava.

Danas se dilema čini gotovo suvišna jer ocrtava svu iracionalnost rada koji je svrha

sebi samom, dok je zanemarivanje relacija s okolinom u raskoraku s produktivnim kulturnim okruženjem i uvažavanjem svih sudionika. Suvremeni uvidi modificiraju tradicionalno utemeljene profesije i potiču stremljenje izvan unaprijed danih kontura, što se na institucionalnom planu očituje proširenjem osnovnog angažmana. U filmskoj arhivistici nove tendencije pronalazimo u osiguranju prostora za aktivnu razmjenu znanja, pri čemu se baština ne samo pohranjuje za buduće, već i predstavlja trenutnim generacijama. Stoga u idealnoj situaciji u istoj sredini supostoji više srodnih institucija (arhivi, kinoteke, filmski muzeji...), čije se djelatnosti nadopunjavaju i objedinjuju područje složenih međuodnosa.

Sličnu terminološku zbrku, pronalazimo u zemljama bivše Jugoslavije, odnosno nizu filmskih institucija proisteklih iz istog društveno-kulturnog kruga. Prema [Filmskom leksikonu](#), u našem je kontekstu uvriježen pojam kinoteke, koji se jednako referira na obje funkcije – arhivsku i prikazivačku. Prva je relevantna institucija – Jugoslovenska kinoteka, osnovana 1949. kao savezna ustanova, oslonjena na tradiciju Francuske. Do danas je zadržala reputaciju jednog od najcjenjenijih i najvećih filmskih arhiva, dijelom i zbog centralne uloge prije donošenja Ustava 1974. i reguliranja kinematografije na republičkom nivou, odnosno osnivanja republičkih ustanova.

Terminološke zamke

Kad govorimo o jugoslavenskom razdoblju, iskustva su različita, a interpretacijski redovito intonirana u skladu s generalno afirmativnom ili prokazivačkom društvenom klimom, a čije konotacije u društvenoj analizi ne možemo zanemariti. Kao što je spomenuto, status Jugoslovenske kinoteke mijenjao se od savezne do republičke, što znači da je u određenom trenutku reprezentirala djelatnost pohrane, očuvanja i arhiviranja u Jugoslaviji. Rano je postala članicom FIAF-a (Međunarodno udruženje filmskih arhiva), već 1951., što je potaknuo njen razvoj i intenzivnu međunarodnu suradnju, uključujući razmjenu filmova. Na liniji prezentacije fonda možemo promatrati i otvaranje dvorana Jugoslovenske kinoteke u Zagrebu, Sarajevu i Ljubljani, osnivanje čijih je kinoteka neproduktivno promatrati bez opisanih veza.

Neke su osnovane izrazito rano, Makedonska kinoteka još 1974. godine, kao prva i najstarija nacionalna kinotečna ustanova poslije Jugoslovenske. Kao što je poznato, Hrvatska kinoteka kao nacionalni filmski arhiv utemeljena je Zakonom o kinematografiji iz 1976. godine pod nazivom Kinoteka Hrvatske, a od 1979. djeluje u okviru Hrvatskoga državnog arhiva. Promatramo li navedene podatke nekontekstualizirano, zaključujemo da su kinoteke Slovenije i Bosne i Hercegovine osnovane kasno, tek nakon raspada Jugoslavije, što činjenično jest točno, ali ne otkriva cjelovitu sliku. Iz Slovenske kinoteke razloge kasnog osnivanja, kao i općenitu ambivalentnost kulturno-političke situacije tumače:

“Postojalo je nekoliko razloga zašto, osobito nakon donošenja novog Ustava SFRJ 1974. godine, nije došlo do osnivanja Slovenske kinoteke. Kreću se od činjenice da je Jugoslovenska kinoteka zahtijevala ispunjavanje niza uvjeta, koji su naišli na negativne reakcije sa slovenske strane, do različitih kulturnih i političkih pogleda na ovaj segment filmske kulture u Sloveniji i sam položaj filmskog stvaralaštva, koje dugo nakon Drugog svjetskog rata nije imalo priznato mjesto unutar slovenske kulture, na način književnosti ili kazališta. S druge strane, dvorana Jugoslovenske kinoteke u Ljubljani, kao jedina podružnica Jugoslovenske kinoteke (u Sloveniji, opaska autora), imala je svoje programsko vijeće koje je odobravalo programe iz Beograda i podnosilo vlastite prijedloge programa.”

Ne treba smetnuti s uma da je dijelom riječ i o terminološkim nesuglasjima. Naime, u Sloveniji od 1968. djeluje Slovenski filmski arhiv u sklopu državnog (Slovenska je kinoteka kasnije osnovana kao posebna institucija), a Državni arhiv Bosne i Hercegovine 1978. osniva odjel koji se bavi filmskim gradivom i državnim dekretom 1994. postaje Javna ustanova Kinoteka Bosne i Hercegovine. Potonje je najavljivano u slučaju Hrvatske kinoteke, no nikad nije došlo do osamostaljivanja od HDA, štoviše u opisanoj konstelaciji indikativnim možemo smatrati promjenu imena u Hrvatski filmski arhiv. Najmlađa, Crnogorska kinoteka, osnovana je tek 2000. u jedinoj bivšoj jugoslavenskoj republici koja nije imala vlastitu kinoteku. Dakle, u većini slučajeva govorimo o organizacijskim razlikama, bilo da su arhivi uklopljeni u veće institucije, bilo da su samostalni i posvećeni svim aspektima filmske arhivistike i prikazivaštva, odnosno da supostoji više institucija fokusiranih na svaki pojedini segment – od muzeja do kinoteka u užem smislu. Konačno stanje pak reflektira nacionalne kulturne politike i uopće svijest o raznovrsnosti dimenzija filmskog stvaralaštva.

Potencijali (starih) suradnji

Pregled povijesnog razvitka daje naslutiti uzroke aktualnog stanja, koje pak, grubo skicirano, u većini slučajeva ima podudarne pretpostavke. Spomenute kinoteke (s izuzetkom naše) u svom sastavu imaju dvorane namijenjene prikazu fonda, ili barem intenzivno surađuju s drugim kulturnim prostorima. Jugoslovenska kinoteka za naše je lokalne pojmove i dalje vodeća, a sastoji se od tri odjela: Filmskog arhiva, Muzeja kinoteke (s dodatnom dvoranom) i Biblioteke i direkcije. Ne zaostaje niti Slovenska s muzejem, knjižnicom, bogatom prikazivačkom aktivnošću i izdavaštvom specijaliziranog časopisa Ekran. Kinoteke drugih zemalja regije, također barem nominalno kombiniraju aktivnosti zaštite, restauracije i pohrane s javnom demonstracijom fonda, odnosno poticanjem edukativne komponente koja se između ostalog odlikuje inzistiranjem na kreiranju filmskih programa baziranih na klasičnim i relevantnim filmskim ostvarenjima.

Jasno, ulaganje i vidljivost filmskih institucija odražava ekonomske razlike današnjih društava, baš kao i u tradiciju ukorijenjen fokus na različite aspekte pristupa radu na filmu u svim njegovim varijacijama. Svima je zajednička borba za financiranje kad su u pitanju skupi procesi restauracije filmskog gradiva, a također se suradnja na europskom nivou čini presudna. U nepovoljnim se uvjetima uvijek postavlja pitanje specijaliziranog kadra i ulaganja u njegovo obrazovanje. **Aleksandar Erdeljanović** iz Jugoslovenske kinoteke naglašava:

“Jugoslovenska kinoteka je imala sreće da je Europska Unija imala uvid u njene kapacitete, što je dovelo do značajne materijalne pomoći za nabavu najsuvremenijih uređaja i osnivanja Odjela za digitalizaciju i digitalnu restauraciju 2009., godine, kao regionalnog centra za ovu vrstu zaštite filmova. Također, sredstvima Vlade Republike Francuske i srpskog Ministarstva kulture i informisanja, izgrađen je najsuvremeniji depo za čuvanje filmova u boji. Istovremeno, Kinoteka se uselila u novu upravnu zgradu 2014. godine i sve to je uvjetovalo ubrzan rad na prebacivanju filmova s filmske trake na digitalne formate.”

Odnos prema institucijama uvijek odražava šire društvene prioritete i smjer željenog kulturnog razvoja, što se najbolje vidi na primjeru Kinoteke Bosne i Hercegovine. Kao što razlaže **Vesko Kadić** u preciznom tekstu [“25 godina od osnivanja Kinoteke BiH: Prohujalo s vihorom”](#), tretman Kinoteke reflektira stav prema audiovizualnoj kulturi uopće, koja se očituje sužavanjem prostora susreta, diskusije i predstavljanja nekomercijalnog sadržaja, a u konkretnom slučaju i entitetskim kulturnim politikama stasalim na podjelama, koje rezultiraju nedovoljnim finansijskim sredstvima i dogovorom o zajedničkom interesu.

Potencijalna šteta uzrokovana propašću fonda i neadekvatnom zaštitom, čini se, nije suštinski prepoznata. Stoga se, kao i na svim drugim poljima audiovizualnog sektora, posebno očitog u produkcijskom smislu, profesionalna interakcija, pomoć i savjeti čine presudnima: Zajedno s tri druga partnera – Austrijskim filmskim arhivom, Hrvatskim državnim arhivom i Sarajevskim filmskim centrom – Slovenska kinoteka vodila je digitalizaciju i naknadnu digitalnu restauraciju izvanrednog jugoslavenskog filmskog klasika **“Slike iz života udarnika”**, snimljenog 1972. godine od strane bosanskog redatelja **Bate Čengića**, s **Karpom Godinom** kao direktorom fotografije, navode iz Slovenske kinoteke konkretne rezultate sličnih suradnji.

Uspoređujemo li pitanje statusa kinoteka i filmskih arhiva na području bivše Jugoslavije, možemo uočiti opću atmosferu zanemarivanja važnosti pitanja filmske arhivistike, u usporedbi s drugim tradicionalnijim aspektima poput muzejske ili opće arhivske djelatnosti. Ipak, pojedini primjeri dobre prakse, barem kad je u pitanju otvaranje prema javnosti, osiguranje prostora za prikazivanje fonda i inzistiranje na

svijesti o ravnopravnosti filmske baštine u domaćem kontekstu, mogu biti uzor. U sljedećim ćemo se izdanima pozabaviti pozicijom Hrvatskog filmskog arhiva u odnosu na ovdje nabrojane perspektive. Nekadašnju međusobnu upućenost ne možemo zanemariti, kao niti pitanje fonda pohranjenog u nekad centralnoj instituciji, a čije naslijeđe neke države danas osporavaju. Ipak, Erdeljanović naglašava suradnju i na tom polju:

“Regionalna suradnja je korektna, a na momente i vrlo dobra. Jugoslovenska kinoteka svo vrijeme ima kontakte i veću ili manju suradnju sa svim kinotekama s prostora bivše Jugoslavije. U pitanju su pozajmice i razmjene filmova, zatim učešće na našem festivalu Nitratnog filma, ali i u programima drugih kinoteka. Posebno smo ponosni na suradnju u oblasti digitalizacije i digitalne restauracije, jer je Jugoslovenska kinoteka do sada za potrebe drugih kinoteka restaurirala, tri slovenska, tri makedonska i jedan crnogorski igrani film.”

Ako razmirice i postoje, upućenost institucija jednih na druge, u medijima je možda manje isticana, ali je i neminovna. Bez razmjene znanja, alata i profesionalnog kadra, odnosno podrške u kompliciranim i skupim procesima, prijetje veći gubici no što je trenutna lokacija gradiva. Njegova aktivna implementacija u kulturni život i poticanje novih stvaralačkih koncepata čini se funkcija koju treba primarno poduprijeti.

Ovaj tekst objavljen je uz financijsku potporu Agencije za elektroničke medije iz Programa poticanja novinarske izvrsnosti. Dozvoljeno je prenošenje sadržaja uz objavu izvora i imena autora.